

TRAO ĐỔI VỀ MỘT THUẬT NGỮ PHÁP LÝ TRONG LĨNH VỰC TÒA ÁN ĐANG ĐƯỢC SỬ DỤNG PHỔ BIẾN HIỆN NAY

HOÀNG QUẢNG LỰC

Phó Chánh án TAND tỉnh Quảng Bình

Trong khoảng 10 năm trở lại đây, tại các hội nghị, trong các báo cáo hoặc các văn bản hướng dẫn, chỉ đạo về bổ nhiệm lại thẩm phán, về thi đua, khen thưởng, triển khai thực hiện nhiệm vụ công tác hệ thống tòa án nhân dân các cấp có sử dụng thuật ngữ “lỗi chủ quan” để nói về sai sót của thẩm phán, của hội đồng xét xử trong giải quyết, xét xử các loại án. Xét về mặt nội dung, đây là khái niệm khá quan trọng của các hội nghị, các báo cáo, hoặc các văn bản nói trên, bởi lẽ thẩm phán có án do mình chủ tọa (hoặc tham gia hội đồng xét xử) bị hủy hoặc cải sửa do “lỗi chủ quan” đến một tỷ lệ nhất định, thì sẽ không đạt được danh hiệu thi đua tương ứng trong năm công tác đó, mức cao hơn có thể bị buộc làm kiểm điểm để xem xét xử lý kỷ luật. Tương tự tòa án nào có án bị hủy hoặc cải sửa do “lỗi chủ quan” của thẩm phán đơn vị mình trực tiếp quản lý đạt đến một tỷ lệ nhất định sẽ không được xem xét các danh hiệu thi đua tương ứng năm đó. Riêng thẩm phán nếu đến tỷ lệ nói trên (hoặc tuy chưa đến tỷ lệ đó nhưng thuộc trường hợp “lỗi chủ quan” của thẩm phán có án bị hủy hoặc cải sửa là rất nghiêm trọng) thì có thể sẽ không được bổ nhiệm lại thẩm phán khi hết nhiệm kỳ, hoặc nếu được bổ nhiệm lại thì cũng mất nhiều thời gian chờ đợi, với các thủ tục tương đối phức tạp, kéo dài. Tại các kỳ họp Hội đồng nhân dân ở các địa phương định kỳ mỗi năm hai lần, khi đề cập đến chất lượng xét xử của tòa án, “lỗi chủ quan” của thẩm phán, của hội đồng xét xử dẫn đến án bị hủy, bị

cải sửa cũng là vấn đề được các đại biểu, các cử tri quan tâm chất vấn, dù rằng cũng không mấy ai hiểu cặn kẽ thuật ngữ này.

Vậy “lỗi chủ quan” là gì?

Khoa học pháp lý cũng như bộ môn tâm lý học chỉ ra rằng, mỗi con người bình thường sống trong một xã hội, khi đạt đến độ tuổi nhất định, trước những tác động của ngoại cảnh đều có đủ nhận thức để lựa chọn cho mình phương án hành vi phù hợp với lợi ích của xã hội, của cộng đồng. Tuy vậy, không phải mọi người bình thường đứng trước hoàn cảnh như nhau đều đưa ra những xử sự như nhau. Có người vì coi thường lợi ích của xã hội, của cộng đồng, nên trong hoàn cảnh có đủ điều kiện xử sự phù hợp với lợi ích xã hội, lợi ích cộng đồng, nhưng họ lại lựa chọn cách ứng xử khác không phù hợp với lợi ích, với đòi hỏi của xã hội, của cộng đồng, trong khi họ có đủ khả năng thấy trước hậu quả hành vi của mình. Theo khoa học pháp lý, trong trường hợp này hành vi của người đó được coi là có lỗi (chứ không phải được coi là có lỗi chủ quan). Bất cứ vi phạm pháp luật nào cũng được cấu thành bởi bốn yếu tố khách thể, mặt khách quan, chủ thể, mặt chủ quan, trong đó lỗi là dấu hiệu cơ bản, đặc trưng của mặt chủ quan.

Như vậy, lỗi luôn gắn liền với mặt chủ quan, là dấu hiệu thuộc mặt chủ quan. Do đó sẽ thừa và dẫn đến không chính xác nếu sử dụng cụm từ “lỗi chủ quan” khi nói đến vi phạm pháp luật của một người nào đó, hoặc “lỗi chủ quan của thẩm phán” khi nói đến vi

phạm pháp luật của thẩm phán trong quá trình xét xử hay ban hành bản án (Trong thực tiễn có lẽ dễ dễ nghe, ít nặng nề, hoặc để không bị hiểu nhầm, người ta thường tránh cụm từ “vi phạm pháp luật của thẩm phán”, mà sử dụng cụm từ “thiếu sót, sai sót của thẩm phán” hay “sơ suất, sai phạm của thẩm phán”).

Trong thực tế thỉnh thoảng chúng ta vẫn sử dụng những đoạn văn thừa một số từ nhưng vẫn được hầu hết mọi người thừa nhận, chẳng hạn như khi báo cáo thành tích công tác, người ta thường nói “Năm qua Tòa án tỉnh Q đã xét xử đúng người, đúng tội, đúng pháp luật, góp phần...”. Với nội dung cần thông tin trên, thực ra chỉ cần nói “Năm qua Tòa án tỉnh Q đã xét xử đúng pháp luật...” là đầy đủ, bởi lẽ xét xử không đúng người chắc chắn là có vi phạm pháp luật trong việc đánh giá các chứng cứ, tài liệu có trong hồ sơ vụ án, trong việc tổ chức xét hỏi, tranh tụng tại phiên tòa, tức là có sai phạm trong áp dụng pháp luật tố tụng hình sự; xét xử không đúng tội chắc chắn là do có sai lầm trong định tội danh, tức là có sai phạm trong áp dụng pháp luật hình sự, do đó xét xử đúng pháp luật đã bao hàm trong đó nội dung xét xử đúng người, đúng tội. Hay nói cách khác ngoại diên của khái niệm “xét xử đúng pháp luật” đã chứa đựng trong nó ngoại diên các khái niệm “xét xử đúng người”, “xét xử đúng tội”. Sở dĩ cách nói trên được xã hội chấp nhận vì nó chỉ thừa nhưng không sai và xét về mặt nào đó nó có hàm ý nhấn mạnh một nội dung mà người nói cần thông tin, đó là việc xét xử của Tòa án tỉnh Q trong năm đã đáp ứng một mong muốn, đòi hỏi rất cấp thiết của xã hội là đã không để xảy ra tình trạng kết án oan người không có tội. Còn trong trường hợp chúng ta đang trao đổi, rõ ràng việc sử dụng thuật ngữ “lỗi chủ quan” là có sự nhầm lẫn, bởi trong cụm từ này chủ quan là tính từ đi kèm bổ nghĩa cho danh từ lỗi, dù rằng việc bổ

nghĩa này là không cần thiết, vì như đã nói ở phần trên, lỗi bao giờ cũng có yếu tố chủ quan, thuộc mặt chủ quan trong cấu thành vi phạm pháp luật. Cách dùng từ như vậy buộc người nghe, người đọc phải hiểu có nhiều loại lỗi, trong đó “lỗi chủ quan” là một loại. Thực ra khoa học pháp lý chỉ quy định hai loại lỗi là lỗi cố ý và lỗi vô ý, trong lỗi cố ý phân nhỏ hơn thành hai loại lỗi là lỗi cố ý trực tiếp và lỗi cố ý gián tiếp, trong lỗi vô ý phân nhỏ hơn thành hai loại lỗi là lỗi vô ý vì tự tin và lỗi vô ý vì cẩu thả, hoàn toàn không có khái niệm lỗi chủ quan.

Về nguyên nhân ra đời thuật ngữ này, trong thực tiễn công tác, có những vụ án bị tòa án cấp trên bị hủy hoặc cải sửa, nhưng không có sai phạm của thẩm phán chủ tọa hoặc của hội đồng xét xử. Như trường hợp tòa án cấp phúc thẩm hủy bản án hình sự sơ thẩm và đình chỉ vụ án do người thực hiện hành vi nguy hiểm cho xã hội đã chết trong giai đoạn chuẩn bị xét xử phúc thẩm, hoặc tòa án cấp phúc thẩm sửa bản án dân sự sơ thẩm do đương sự cung cấp thêm chứng cứ ở giai đoạn xét xử phúc thẩm, trong khi ở giai đoạn xét xử sơ thẩm họ không cung cấp những chứng cứ này, mặc dù tòa án sơ thẩm đã giải thích đầy đủ cho họ quyền và nghĩa vụ cung cấp chứng cứ của đương sự, hoặc cũng có thể xảy ra trường hợp cấp phúc thẩm sai khi hủy hoặc cải sửa án sơ thẩm. Để phân biệt trường hợp này với trường hợp thẩm phán có sai phạm, thiếu sót trong việc đề án bị hủy hoặc cải sửa, nhằm xem xét trách nhiệm của thẩm phán trong công tác thi đua, trong việc bổ nhiệm lại thẩm phán, hay trong việc chấn chỉnh, uốn nắn, nâng cao tinh thần trách nhiệm công vụ của thẩm phán nói chung, tòa án nhân dân tối cao đã có những văn bản chỉ đạo về vấn đề này. Có lẽ trong quá trình triển khai thực hiện có sự nhầm lẫn ở một lúc, một nơi nào đó, khái niệm án bị hủy hoặc

cải sửa do lỗi của thẩm phán dẫn trở thành khái niệm án bị hủy hoặc cải sửa do “lỗi chủ quan” của thẩm phán và sử dụng phổ biến, lan rộng như hiện nay.

Nếu sự nhầm lẫn chỉ dừng lại ở chỗ câu chữ như vậy thì có lẽ không nên bàn nhiều ở đây. Vấn đề ở chỗ là thực tế hiện nay từ sự nhầm lẫn này, xuất hiện thuật ngữ cũng được sử dụng khá phổ biến là án bị tòa án cấp trên hủy hoặc cải sửa do “lỗi khách quan” của thẩm phán, để chỉ những vụ án bị tòa án cấp trên hủy hoặc cải sửa mà không có sai phạm, thiếu sót của thẩm phán (tức là không có lỗi của thẩm phán). Rõ ràng “lỗi khách quan” là khái niệm không thể chấp nhận được, vì dấu hiệu lỗi chỉ có trong mặt chủ quan, chứ không thể có trong mặt khách quan, không thể có tính khách quan. Điều cần nói thêm là khái niệm không chính xác này hiện lại đang có hai cách hiểu khác nhau. Cách thứ nhất như đã nói ở trên, tức là thẩm phán xét xử có án bị hủy, bị cải sửa do “lỗi khách quan” nghĩa là thẩm phán không có sai phạm, thiếu sót trong việc các vụ án đó bị hủy hoặc cải sửa. Cách thứ hai là thẩm phán xét xử có án bị hủy, hoặc bị cải sửa do “lỗi khách quan” nghĩa là những vụ án mà thẩm phán xét xử bị hủy hoặc bị cải sửa ngoài những vụ án mà thẩm phán không có sai phạm, thiếu sót gì, còn bao gồm cả những vụ án bị tòa án cấp trên hủy hoặc cải sửa do sơ suất, do nhầm lẫn, do câu hỏi hoặc do hạn chế về năng lực chuyên môn, mà không phải là do biết nhưng vẫn cố tình làm sai vì động cơ cá nhân. Như vậy, theo cách hiểu thứ hai này thì án bị tòa án cấp trên hủy hoặc cải sửa do “lỗi chủ quan” của thẩm phán là trường hợp thẩm phán cố tình làm sai vì động cơ cá nhân.

Thực trạng nhầm lẫn về khái niệm nói trên làm cho công tác bổ nhiệm thẩm phán, công tác thi đua, công tác đánh giá hoạt động của tòa án tại các kỳ họp hội đồng nhân dân ở các

địa phương trong nhiều trường hợp gặp khó khăn, vướng mắc và tranh cãi rất mất thời gian, vì không ít người làm công tác tòa án vẫn cho rằng bản thân thẩm phán không phải chịu bất cứ trách nhiệm nào đối với các vụ án bị hủy hoặc cải sửa do “lỗi khách quan” (theo cách hiểu thứ hai). Bởi lẽ mọi người chúng ta ai cũng đều phải thừa nhận bất cứ cái gì xảy ra do nguyên nhân khách quan thì không có ai phải chịu trách nhiệm. Nếu có giải thích với họ đối với một vụ án bị tòa án cấp trên hủy hoặc cải sửa, khi đề cập đến trách nhiệm của thẩm phán hay hội đồng xét xử thì chỉ có thể nói đến có lỗi hoặc không có lỗi (hay có sai phạm hoặc không có sai phạm); không muốn xử sai, nhưng do không chịu nghiên cứu kỹ pháp luật hoặc do năng lực còn có những mặt hạn chế, nhưng không chịu học tập rèn luyện, dẫn đến xử sai cũng là có lỗi, chứ không phải cố tình xử sai mới có lỗi; còn cố tình xử sai thì đó là phạm tội, chứ không phải chỉ xem xét các trách nhiệm trên. Tất nhiên là không dễ dàng gì thuyết phục được, bởi theo họ những khái niệm “lỗi chủ quan”, “lỗi khách quan” lâu nay được sử dụng phổ biến trong toàn hệ thống tòa án, trong xã hội, chứ không phải là những khái niệm do họ tự nghĩ ra.

Công tác cán bộ, công tác thi đua trong hệ thống tòa án, việc đánh giá hoạt động của hệ thống tòa án là những mặt công tác quan trọng của nhà nước. Việc sử dụng thuật ngữ chính xác sẽ góp phần giúp cho ngành tòa án triển khai thực hiện các nhiệm vụ thuận lợi, nhanh chóng và minh bạch. Với mong muốn như vậy, tác giả bài viết mạnh dạn trao đổi về một số khái niệm pháp lý, mà theo tác giả là rất thiếu chính xác, nhưng hiện nay đang được dùng nhiều không những chỉ trong hệ thống tòa án mà còn trong toàn xã hội liên quan đến các lĩnh vực công tác trên. Mong nhận được sự trao đổi, chia sẻ của bạn đọc ■